

Голові разової спеціалізованої вченої ради
із захисту дисертації на здобуття ступеня
доктора філософії (спеціальність 053 Психологія)
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
доктору психологічних наук, професору,
завідувачці кафедри соціальної психології факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
КОВАЛЕНКО Аллі Борисівні

ВІДГУК ОПОНЕНТА

доктора психологічних наук, професора **Балахтар Валентини Візиторівни**
на дисертаційну роботу **Шиковця Сергія Олександровича «Вплив
етнолінгвістичної ідентичності на рівень психологічного благополуччя
особистості»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
053 Психологія, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дослідження. Психологічне благополуччя особистості складає одну з фундаментальних проблем у гуманітарному фокусі досліджень. Сучасна психологія, продовжуючи філософські традиції, не обмежується вивченням очевидних афективних, когнітивних причин задоволеності життям, мотивації, цінностей чи стану здоров'я, а й намагається проаналізувати мовну та культурну спадщину, етнолінгвістичну ідентичність та користування рідною мовою впродовж життєвого шляху, їх вплив на становлення особистості, її психологічне благополуччя, стан здоров'я, самооцінку, здатність долати кризові ситуації тощо. Науковий інтерес до етнолінгвістичної ідентичності та внутрішньогрупових зв'язків у представників різних етномовних груп неодмінно включає вивчення складних взаємозв'язків етнічного та етномовного самовизначення, самопізнання, досвіду використання мови та етнічної культури, здатності приймати рішення та ін.

На наш погляд, вивчення психологічного благополуччя в контексті етнолінгвістичної ідентичності є перспективним вектором розвитку

психологічних досліджень, оскільки прояснює ряд метафізичних феноменів сучасної психології, на кшталт усвідомлення та переживання власної етномовної групи як групи з високою або низькою етномовною життєздатністю тощо. Тому тема дисертаційної роботи **«Вплив етнолінгвістичної ідентичності на рівень психологічного благополуччя особистості»** набуває важливості і є актуальною, що підтверджено її ґрунтовним теоретичним, методологічним та емпіричним наповненням, впровадженням результатів в освітній процес українських закладів вищої освіти, а також апробацією на вітчизняних, зарубіжних наукових заходах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і результати, які представлено в дисертації С. О. Шиковця, варто оцінити як теоретично, методично й емпірично обґрунтовані й достовірні.

Дисертаційну роботу характеризує чіткість у визначенні об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження. Ґрунтовно описана методологія дослідження та комплекс теоретичних, емпіричних і статистичних методів, що уможлиблюють розв'язання поставлених завдань. Надійність результатів дослідження забезпечується також наскрізним характером зв'язку між етапами дослідження, репрезентативністю вибірки, відповідністю діагностичного інструментарію критеріям надійності та валідності, наявністю математичних методів обчислення та методів статистичної оцінки експериментальних даних, апробацією результатів дослідження на науково-практичних заходах.

Окремо відзначимо коректність і професійність психологічного аналізу, чіткість та логічність викладу змісту дисертаційного дослідження. Позитивне враження справляє і мовний стиль здобувача, що містить оригінальні авторські пояснення, порівняння та узагальнення.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків та результатів, представлених у дисертації. Безсумнівною є достовірність висвітлених у роботі результатів, підкріплених різносторонніми методами статистики. Дисертація має безперечну наукову новизну, інноваційність, бо в ній вперше доведено існування та вивчено особливості взаємозв'язку між станами етнолінгвістичної ідентичності та психологічним, фізичним здоров'ям і

благополуччям, які безпосередньо впливають на економічну стабільність, розвиток і продуктивність; соціальні виклики в європейських країнах, що охоплюють як групи корінного, автохтонного населення, так і іммігрантів; психологічного благополуччя через зв'язок збереження мови, етнолінгвістичної ідентичності з основними соціальними проблемами, пов'язаними зі здоров'ям і благополуччям, а також зі зменшенням і гомогенізацією мовного розмаїття. Розроблено програму забезпечення психологічного благополуччя особистості шляхом збереження та розвитку етнолінгвістичної ідентичності, що дозволило статистично значимо збільшити показники самооцінки, задоволеності життям, оцінки якості життя (фізичного та психологічного його аспектів), позитивного емоційного афекту та зменшився - негативного емоційного афекту, депресивних тенденцій, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), проте відсутній вплив на переживання історичної травми; формулювання рекомендацій щодо подолання наслідків втрати мови, етнолінгвістичної ідентичності та пов'язаного з цим погіршення психологічного благополуччя та здоров'я меншин та спільнот мігрантів

У роботі розширено й доповнено розуміння змісту категорій психологічного благополуччя та етнолінгвістичної ідентичності, а також сприяння розвитку громадянського суспільства. Подальшого розвитку набули уявлення про роль мови та етнолінгвістичної ідентичності в підтриманні психологічного благополуччя, здоров'я та економіки, що уможливить будову практичних моделей, а також розробка рекомендацій щодо політики здорової багатомовності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці психологічної програми, спрямованої на забезпечення психологічного благополуччя особистості через збереження та розвиток етнолінгвістичної ідентичності. Апробована програма рекомендується для впровадження в системі вищої психологічної освіти, а також може бути використана в якості змістових орієнтирів з метою розв'язання завдань індивідуального, міжособистісного та групового консультування у діяльності благодійних фондів та громадських організацій, які дотичні до проблем мігрантів та сприяють вирішенню різних проблем їхнього життя задля підвищення рівня

благополуччя. Зміст теоретичних і практичних напрацювань дисертації може використовуватися у викладанні навчальних дисциплін «Етнокультурна психологія», «Загальна психологія», «Практикум із загальної психології», «Психологія особистості» здобувачам психологічних спеціальностей, а також викладачам – слухачам курсів підвищення кваліфікації.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка 016/150 від 27.12.2022 р.), у діяльність Київського інституту сучасної психології та психотерапії (довідка 535 від 07.10.2022 р.), Благодійного фонду «Анкора» (довідка 01 від 29.08.2022 ро.), ГО УАОППП (Української асоціації організаційних психологів та психологів праці) (довідка 6 від 07.06.2022 р.), Київської регіональної організації «Відродження» (довідка від 01.09.2022 року).

Оцінка змісту дисертації. Заслуговує на позитивну оцінку послідовність викладення результатів дослідження, чіткість у формулюванні теоретичних та експериментальних висновків, що свідчить про високий рівень кваліфікації Сергія Олександровича, відповідні вміння і навички теоретичної і практичної реалізації окреслених завдань відповідно до поставленої мети. Дисертант застосовує адекватний методичний апарат: аналіз науково-теоретичних джерел, спостереження, бесіда, психодіагностичні методи, статистичні методи обробки даних, що дозволяють виявити особливості етнолінгвістичної ідентичності представників різних мовних груп (українських іммігрантів, лемків, поляків), а також особливості впливу етнолінгвістичної ідентичності на когнітивний та емоційно-афективний компоненти психологічного благополуччя.

Безперечним успіхом дисертанта є викладені у першому розділі результати аналізу психологічного благополуччя як багатовимірної та багатофункціональної конструкції через його вплив на індивідуальну продуктивність, рівень задоволеності життям, характеристики взаємодії тощо. Зауважимо, що на підґрунті реалізованого емпіричного дослідження здобувачем старанно і креативно проаналізовано чинники впливу на психологічне благополуччя, що виникають внаслідок ослаблення етнолінгвістичної ідентичності та втрати мови і спричиняють переживання в українських мігрантів, занепокоєння, невпевненість, зниження самооцінки та погіршення

самопочуття, дискримінацію за етнічну мову, процеси асиміляції, етнолінгвістичну ідентичність, емоційно-афективне ставлення до етнічної мови та ін., а також запропоновано змістовну модель забезпечення психологічного благополуччя особистості через збереження та розвиток етнолінгвістичної ідентичності.

Імпонує ретельний аналіз дослідником цілої низки встановлених важливих емпіричних корелятивів, зокрема ступінь оволодіння мовною адаптацією, ступінь обслуговування комунікативних форм поведінки, лінгвістична акомодация, ставлення та стереотипи тощо. Такі цікаві результати виступають ефективною запорукою наукової достовірності роботи й окреслюють нові перспективні напрями подальших наукових розвідок. На цьому тлі актуальним здобутком дослідника є виокремлення структурного змісту психологічного благополуччя (когнітивного й емоційно-афективного компонентів), розроблення й апробація полівекторної програми забезпечення психологічного благополуччя особистості шляхом збереження та розвитку етнолінгвістичної ідентичності з підтвердженими діагностичним інструментарієм результатами ефективності її впровадження. Робота вдало структурована, кожен розділ є завершеним відповідно до мети та завдань наукового пошуку здобувача.

Стиль викладання дисертації, відповідність її тексту встановленим вимогам. Структура та оформлення дисертації відповідають основним вимогам до такого типу робіт. Дисертацію викладено українською мовою на 308 сторінках друкованого тексту, з яких – 210 сторінок – основний текст.

Структура дисертаційної роботи характеризується логічністю та доцільністю: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Вступна частина дисертації містить чіткі формулювання, лаконічно та виважено представлена актуальність, методологічний апарат, наукова новизна та практичне зазначення дослідження, а також результати апробації одержаних результатів. Теоретичні припущення першого розділу є результатом ґрунтовного теоретичного аналізу проблеми впливу етнолінгвістичної ідентичності на рівень психологічного благополуччя особистості, завдяки чому експериментальне

дослідження, викладене в другому розділі дисертації, постає закономірним емпіричним продовженням вивчення проблеми. В третьому розділі роботи описано регресійні моделі впливу для досліджуваних груп мовних меншин та представників мовної більшості, а також розробку та реалізацію програми забезпечення психологічного благополуччя особистості шляхом збереження та розвитку етнолінгвістичної ідентичності. З аналізу тексту дисертації вбачається дотримання здобувачем вимог **академічної доброчесності** в повному обсязі

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Джерельною базою дисертації стали фундаментальні наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців. У дисертації викладено детальний теоретичний аналіз проблеми впливу етнолінгвістичної ідентичності на рівень психологічного благополуччя особистості згідно з концепціями визнаних світових і вітчизняних дослідників, прицільно вивчено доробок науковців за тематикою етнолінгвістичної ідентичності, мови та культури, особливо в контексті національних європейських меншин та груп мігрантів.

Отримані результати дисертаційної роботи висвітлено у 11 публікаціях, з них – 5 – статті у фахових вітчизняних виданнях, затверджених МОН України, 6 – публікації в збірниках матеріалів наукових конференцій. У публікаціях всебічно висвітлено проблему впливу етнолінгвістичної ідентичності на психологічне благополуччя та здоров'я особистості, психологічні особливості використання мови україномовними та російськомовними українськими мігрантами в Польщі, стереотипи та упередження у польському суспільстві щодо етнолінгвістичної ідентичності та ін.

Дискусійні положення до дисертації, зауваження та пропозиції. У цілому варто відзначити високий науковий рівень розробок здобувача за результатами проведених досліджень, обґрунтованість отриманих результатів та, водночас, вказати на певні дискусійні положення і зауваження до роботи.

1. Потребує обґрунтування позиція автора, який на рівні теоретичного аналізу літератури акцентує увагу на доцільності комплексного підходу до дослідження благополуччя (M.W. Gallagher, Sh. Lopez і K.J. Preacher), оскільки, на думку автора, інші підходи не повністю розкривають досліджуваний

феномен. Натомість на етапі емпіричного дослідження він звертається до підходу К. Ріфф, охоплюючи лише 2 компоненти психологічного благополуччя.

2. Автор вказує, «що фактори, які, швидше за все, опосередковують зв'язок між суб'єктивним досвідом етнолінгвістичної ідентичності та психологічним благополуччям, також можуть відрізнятися серед іммігрантів та груп меншин у різних країнах. Що, у свою чергу, актуалізує пошук способів захисту ідентичності груп меншин». Автор зазначає, що «це має не стільки відношення до імміграції, скільки до пригноблених груп» (с.3-4). Не зрозумілим є, кого саме автор має на увазі під «пригнобленою групою». Крім того, визнаючи актуальність і доцільність дослідження на теренах Польщі, разом з тим, для більш ґрунтовної перевірки істинності вищевказаної гіпотези варто було б зіставити отримані результати з даними аналогічних етнічних груп на теренах України.

3. У другому розділі автор дисертації зазначає, що отримана регресійна модель впливу на активізацію ПТСР (посттравматичний стресовий розлад)» факторів етнолінгвістичної ідентичності, що обумовлена двома факторами, які спричиняють найбільший вплив (с.144). Зокрема, фактор емоційно-афективного ставлення до етнічної мови, який спричинений і свідчить про випадки дискримінації, уникнення вжитку етнічної мови, низький рівень володіння мовою більшістю, тобто «на прояви ПТСР впливає не стільки наявність випадків дискримінації щодо вжитку етнічної мови, скільки відсутність чіткої внутрішньої позиції щодо сили етнічної мови». Бажано було б прояснити, чим саме спричинений такий стан речей

4. Визнаючи певні напрацювання з проблематики дисертації у працях російських авторів, разом з тим, ураховуючи складні реалії сьогодення, варто було б утриматися від їх наведення у тексті дисертації, тим більше, що принципово, для висновків й узагальнень автора зазначені праці не відіграють вирішального значення.

Зауваження, що висловлені вище, мають дискусійний характер, а відтак не зменшують наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дисертаційної роботи, яка рецензується.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертаційна робота «Вплив етнолінгвістичної ідентичності на рівень психологічного благополуччя особистості» є завершеною науковою працею, в якій її автором, **Шиковцем Сергієм Олександровичем**, отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має вагоме значення для розвитку теорії та методики психологічної освіти.

Дисертаційна робота Шиковця Сергія Олександровича відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022, а також вимогам наказу «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017, а її автор, **Шиковець Сергій Олександрович** заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та психології
професійної освіти факультету лінгвістики
та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

Валентина БАЛАХТАР